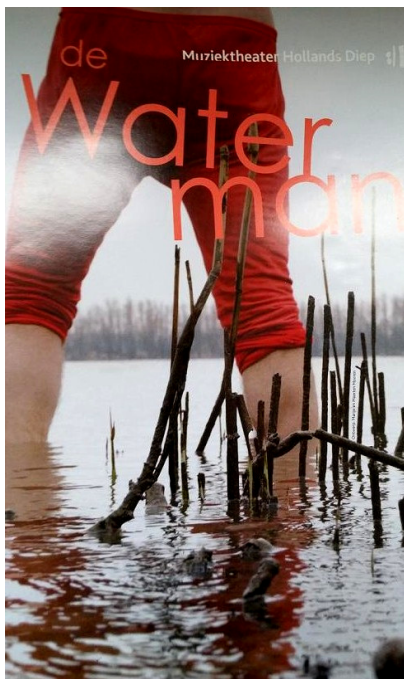

Genoeg Drama in Dordrecht en de Drechtsteden...?!

Over de historie van dit gebied als inspiratie voor hedendaags theater

Cursus
Dordtologie
November 2014
Simone Beunke

Inleiding

Als ik aan mensen vertelde dat ik de cursus Dordtologie ging doen, over de historie van Dordrecht en omstreken kreeg ik nogal eens de reactie 'waar je zin in hebt, saai zeg'... Het imago van geschiedenis is nog steeds wat stoffig en saai, terwijl ik dat helemaal niet vind en dat in de loop van de cursus ook steeds weer gelogenstraft werd door de boeiende verhalen van de inleiders over onderwerpen als landschap, economische positie, geloof, archeologie, etc.

Toen ik dan ook m'n hoofd brak over een onderwerp voor mijn essay kwamen deze reacties weer in me op. Is de historie van Dordrecht en de Drechtsteden saai? Ik besloot dit te koppelen aan een onderdeel van mijn werk bij de Drechtsteden waar ik o.a. verantwoordelijk was voor het programma Cultuur (-participatie en -educatie). Erfgoed was één van de thema's waar aandacht aan besteed 'moest' worden en het was een uitdaging om hier op een aansprekende manier vorm aan te geven. Met mijn huidige werk bij Dordrecht waar ik via detachering bij Onderwijs werk is de link te leggen met Cultuureducatie waar ik nu mee te maken heb.

Ik wil kijken naar 3 voorbeelden waar gebeurtenissen uit de historie van Dordrecht en de Drechtsteden inspiratie waren voor hedendaags theater en daarmee laten zien dat er voldoende drama in de historie van Dordrecht en de Drechtsteden zit om niet saai te zijn! De voorbeelden komen zowel uit Dordrecht als de Drechtsteden, toepasselijk lijkt me, aangezien deze beide organisaties het mogelijk maakten dat ik deze cursus volgde.

1. Zwemmen waar het stroomt, De St. Elisabethsvloed

Dordrecht is ooit ontstaan aan de oevers van het riviertje de Thure. Een nederzetting die uitgroeide tot een stad aan de rivier, met vruchtbaar achterland om voedsel te verbouwen en op een strategische plek om handel te drijven, met over de rivier een goede verbinding naar zee en stroomopwaarts met de rest van Europa. Het water is altijd een belangrijke factor in de geschiedenis van Dordrecht geweest. Dankzij het water dreef Dordrecht handel met de hele wereld en kon het, mede door het Stapelrecht, uitgroeien tot de Eerste stad van Holland, waardoor het in de 14^e eeuw zijn gouden eeuw beleefde.

Maar het water was ook een bedreigende factor door de vele overstromingen die plaatsvonden. De St. Elisabethsvloed was de grootste en die kun je dan ook wel het 'main event' in de historie van Dordrecht en omgeving noemen. De afgelopen weken bleek dat wel; bij elke cursus over elk onderwerp was de st. Elisabethsvloed van doorslaggevende betekenis. Zo is het landschap er door gevormd, de economie van Dordrecht die voor de vloed booming was, kwam er door in het slop, omdat er geen achterland meer was, de hegemonie op het water niet kon worden volgehouden en de stad werd overstroomd (sic) door vluchtelingen die gevoed moesten worden. Het einde van Dordrechts Gouden eeuw.

Ook bij het graven in de bodem naar vondsten van vroegere beschavingen gooit Elisabeth roet in het eten. Door de overstroming werden grondlagen weggespoeld en door daaropvolgende overstromingen kwam er een dik 'Merwededek' voor in de plaats, waar we nu steeds doorheen moeten om bij interessante bodemlagen te komen.

De St. Elisabethsvloed is genoemd naar de heilige Elisabeth op wier naamdag 18, 19 november een grote overstroming plaatsvond in het jaar 1421. Door een zware storm ontstond een combinatie van hoog zeewater, grote aanvoer van rivierwater en regenval waardoor de dijk die de Groote Waard beschermde, brak en de Groote Waard ten zuiden van Dordrecht vol stroomde. Over het aantal slachtoffers en het aantal dorpen dat verging, gaan indianenverhalen, maar op basis van opgravingen is vastgesteld dat er 16 dorpen 'verdronken' zijn bij deze zware overstroming.

Zoals bv het dorpje Wolbrandskerke dat aan de hand van opgravingen gesitueerd is bij het gezondheidspark bij het Albert Schweitzer ziekenhuis.

Bij de grondwerkzaamheden voor de parkeergarage daar zijn resten van de kerk gevonden. Een paneel en een grondplan in de bestrating herinneren nu nog aan het dorpje.

De St. Elisabethsvloed is vereeuwigd in het buitenpaneel van het drieluik dat ooit in de Dordtse grote kerk hing, maar nu te zien is in het rijksmuseum. Hieronder een afbeelding.

Aan de ramp zijn allerlei legenden verbonden o.a. die over het kindje 'Beatrix de Rijke' dat in haar wiegje, gewiegd door een kat veilig aanspoelde... Waar, daar zijn de historici het niet over eens, of bij Dordrecht, de stad die verder voor haar opvoeding zorgde, of bij Kinderdijk, dat er zijn naam aan ontleend zou hebben.

Stadshistoricus Matthijs van Balen schrijft er in 1677 in zijn 'Beschrijvinge der Stad Dordrecht' over "Toen, door den geduchten watervloed des jaars 1421 die voornaamlijk de zuid-hollandsche waard trof, omtrent Dordrecht, een verbazend aantal parochien en dorpen, door het water verslonden werden, bewaarde de godlijke voorzienigheid, in dien algemeenen nood, een klein kind, het welk in deszelf wieg, met eene kat, na lang op de golfen gesukkeld, te hebben te Dordrecht kwam aandrijven."

Het wiegje met kindje en kat is te vinden op het paneel over de St. Elisabethsvloed, op het linkerpaneel schuin boven de stad Dordrecht. Hierboven een detail waarop het goed te zien is.

Madeleen Bloemendaal heeft in 2010 haar voorstelling *Zwemmen waar het stroomt* gebaseerd op deze ramp, inclusief de hieraan verbonden legende over het kindje Beatrix de Rijke, dat zij op de flyer zette.

In de voorstelling, die plaatsvond in een oude scheepslods langs de Noord op de grens tussen Zwijndrecht en Hendrik Ido Ambacht zien we de ramp zich voltrekken. Voorwaar een kunststukje, met 1 acteur/muzikant, Joris Erwich, met een sampler, een dorp van grind, kartonnen huisjes en kleinen poppetjes.

We zien een oude vrouw, de dominee en de moeder of meid die het kindje wiegt. Zij horen de wind opsteken, razen en de regen kletteren.

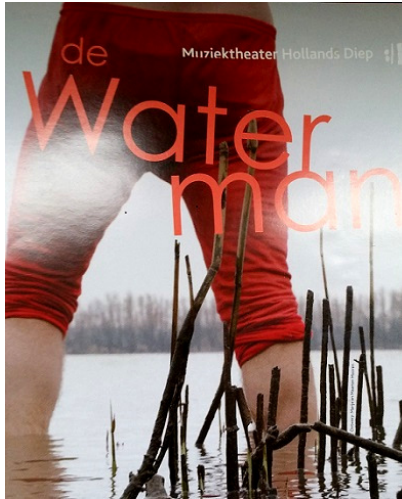
Er komen waarschuwingen dat de dijk op breken staat, maar er wordt onvoldoende aandacht aan gegeven.

Dan breekt de (grind) dijk en stroomt het water de polder in, mensen proberen zich in veiligheid te brengen op het dak en ja, daar drijft het wiegje

Als de storm gaat liggen zijn de huizen en de kerk ondergelopen en de mensen verdronken

Het was indrukwekkend hoe met zo weinig middelen, de dreiging van het water en de angst in het dorp voelbaar werd gemaakt. De St. Elisabethsvloed voltrok zich voor onze ogen. Het publiek zat beklemd, in de ban, te kijken.

2. De Waterman, Overstromingen en Zwijndrechtse Nieuwlichters

Een andere voorstelling die zijn inspiratie vindt in de historie van het waterrijke gebied van de Drechtsteden en Gorinchem is de opera *de Waterman*, die in opdracht van Muziektheater Hollands Diep in 2009 gecomponeerd is door Hans Koolmees met een libretto van Erik-Ward Geerlings.

De opera is een bewerking van het boek *de Waterman*, van Arthur van Schendel. Het boek is geschreven in 1933, maar het speelt zich af tussen 1809 – 1865 deels in de Franse tijd en in een periode die ook de nodige overstromingen kende in het rivierengebied.

De 2 belangrijke thema's in de voorstelling en het boek zijn het geloof en de aantrekkings- én de verwoestende kracht van het water.

Zoals we tijdens de cursus gehoord hebben veranderde de godsdienst in Nederland in 1572 van Katholiek naar Protestant. Katholieken konden niet openlijk hun geloof belijden, maar kwamen toch samen in schuilkerken. In latere tijden werd dit versoepeld, maar in de *Waterman*, worden katholieken niet echt geaccepteerd en met de nek aangekeken.

De hoofdpersoon van boek en opera is Maarten Rossaart, die als kind langs de rivier bij Gorinchem dwaalt, terwijl dit niet mag en hij hier straf voor krijgt van zijn strenge vader. Hij ziet een man verdrinken en dit jaagt hem angst aan voor het water, maar tegelijkertijd fascineert het hem. Hij groeit op in een gelovig gezin in Gorinchem. De sociale controle door zijn streng gelovige familie en andere dorpsgenoten benauwen hem en hij zondert zich af aan de rivier.

Tijdens één van de watersnoden, door de ijsgang op de rivier, verdrinkt zijn moeder. Hij vat dit op als straf voor zijn zonden en bij het bombardement van Gorkum (winter 1813/14) door de Fransen, bidt hij om geraakt te worden, een prachtige scene in de opera. Hij voelt een vreemde aantrekkingskracht tot het water, zijn leven lang. Zijn vader is dijkwerker en hij wordt dat later ook, daarnaast is hij schipper. Hij zondert zich af van de mensen, maar vanwege zijn kennis van het water en de dijken is hij de beste redder bij watersnoden.

Hij ontmoet de, roomse Marie, waar hij verliefd op wordt. Hij sluit zich met Marie aan bij de in boek en opera alleen als 'broederschap' aangeduide groep vrijzinnige gelovigen, die ondanks hun vrijzinnigheid toch moeite hebben met de Katholieke Marie, met haar kruisje.

In de opera is het verschil tussen de Broederschap en de zwaar gelovige familie van Maarten goed zichtbaar door de lichte kleren van de Nieuwlichters.

Deze broederschap is geschetst naar de zgn. Zwijndrechtse Nieuwlichters, een scheldnaam voor deze groep, naar het 'Nieuwe licht' dat zij gezien hebben.

De Zwijndrechtse Nieuwlichters waren een vrijzinnige christelijke groep die wilde leven naar de bijbel en het voorbeeld van de eerste gemeenschap van Christus. Ze waren socialistisch, pacifistisch en erkenden het burgerlijk huwelijk en de door de overheid in 1830, na de oorlog met België, ingestelde dienstplicht, niet. Hierdoor kwamen leden herhaaldelijk in het gevang (rasphuis) terecht.

Na omzwervingen in Puttershoek, Waddinxveen en Dordrecht (Dordtsche Kil) vestigde de groep zich uiteindelijk in 1829 in Zwijndrecht op de scheepswerf Welgelegen en het vervallen buitenverblijf 'Zomerlust'. Op de werf lag een oude 'Keulenaar', Rijnschip, waar een hoop mensen in konden wonen.

In 1829 kocht het Christelijk Broederschap het scheepswerfje 'Welgelegen' nabij de Westkeethaven, de eerste vestigingsplaats in Zwijndrecht. Zie het omcirkelde gedeelte op de luchtfoto uit 1926 van KLM Aerocarto (De Kombinatie, 16 juli 2013)

De Zwijndrechtse Nieuwlichters maakten gebruik van de scheepswerf W. Visser en Zn. in Zwijndrecht.
Foto Historische Vereniging Zwijndrecht/Oudheidkamer De Vergulde Swaan

De personages in boek en opera zijn getekend naar de historische figuren Stoffel Mulder en zijn vrouw Maria Leer, hier op de foto. De broederschap is opgericht in 1816 en ontbonden in 1843, nadat hij al vanaf 1837 in ontbinding verkeerde.

De bloeitijd was tot 1833 toen Stoffel Mulder overleed. Op zijn hoogtepunt kende de Broederschap wel 150 leden. Bijzonder aan de groep was dat die een redelijke welvaart kende, door allerlei economische activiteiten die ontplooid werden en doordat ook welgestelden tot de Broederschap toetraden. Zo verkochten ze zwavelstokken door het land en kwam er een Chocoladefabriekje in een schuur bij Zomerlust, nadat een rijke chocoladefabrikant uit Vlissingen toetrad.

De opera was een mooie verbeelding die nieuwsgierig maakte naar het boek dat ook in deze tijd nog heel leesbaar is. Het is in 2010 heruitgegeven met twee andere 'Hollandse romans' van Van Schendel.

Ontroerend was de eenzame strijd van Maarten, het verliezen van kleine Jantje waardoor Marie bang wordt van het water, terug wil naar de wal, maar Maarten niet los kan komen van het water en daarin ook uiteindelijk sterft.

In het toen nog niet gerenoveerde Energiehuis was een dijk gebouwd waarop de voorstelling zich afspeelde, 50.000 liter water zorgde voor een werkelijke overstroming in het eerste bedrijf waarna de rest van de voorstelling zich in het water afspeelde.

Om iets meer te horen en zien van de opera kijk op

http://www.muizetheaterhollandsdiep.nl/nl/voorstellingen/de_waterman/film.

3. De Witt of Oranje, de moord op de gebroeders de Witt

De derde voorstelling die ik in dit verband wil noemen is *De Witt of Oranje*, een Rockopera van De Tafel van Vijf, met o.a. Herman van Baar (idee/tekst én Cornelis de Witt), Susies Haarlok en studenten van Artez. Deze voorstelling vond onlangs, tijdens het 'De Witt-weekend' op 8 en 9 november plaats in Kunstmin.

De Rockopera vertelt het verhaal over het Rampjaar 1672, met als hoogte-, of dieptepunt de moord op de gebroeders de Witt, misschien wel Dordrechts beroemdste zonen, op 20 augustus van dat jaar.

Aan het begin van het jaar zijn de twee broers Johan en Cornelis de Witt, nog de meest machtige mannen van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

Johan is Raadspensionaris van Holland, zijn broer Cornelis is Ruwaard van Putten, Baljuw van de Beijerlanden, gedeputeerde te Velde van de Staten Generaal en ook nog eens Burgemeester van Dordrecht. Daar

staat nu dit standbeeld van de broers op de Visbrug.

De tocht naar Chatham, tijdens de 2^e Engelse oorlog bracht hen grote faam. Hierbij werd de Engelse vloot in de thuishaven in brand gestoken en het vlaggenschip mee naar huis gesleept. Dit kunststukje was door Johan bedacht en door Cornelis uitgevoerd.

De portretten van Johan en Cornelis in het Dordrechts Museum door Jan de Baen

Deze vernedering van de Engelse koning Charles II maakte de Republiek niet populair bij de Engelsen. Daarnaast wekte de grote rijkdom van de Republiek vergaard door de VOC en de WIC de afgunst van de buurlanden.

In 1672, het rampjaar, ziet de Republiek zich geplaatst voor een oorlog op drie fronten; het land is in oorlog met de Engelsen, de Fransen en de Bisschoppen van Munster en Keulen. De vloot die op zee vocht met Engeland en Frankrijk was ijzersterk, maar het landleger was verwaarloosd, en de Waterlinie die Holland moest beschermen, werkte door de geringe regenval niet.

Daarnaast speelt de relatie tussen de gebroeders de Witt, als machtigste burgerlijke bestuurders en de prins van Oranje, Willem III.

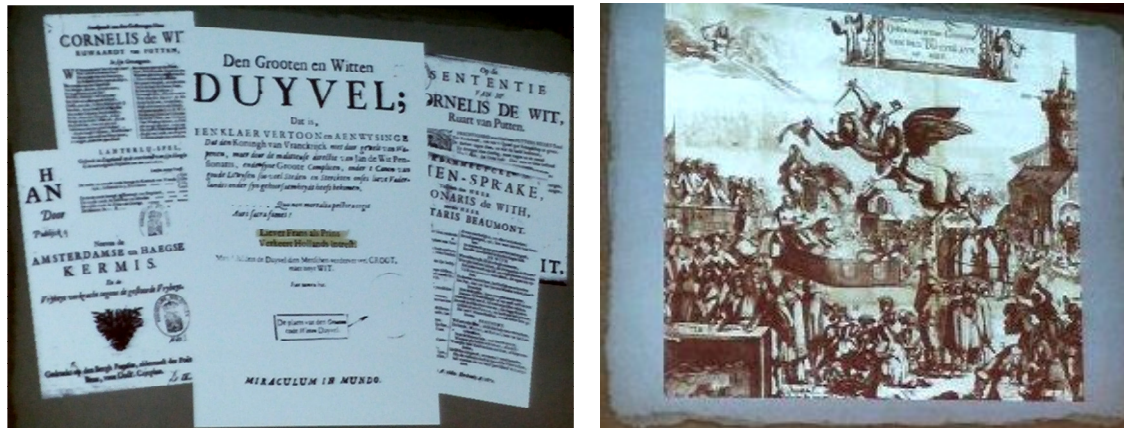
Holland had na de staatsgreep van stadhouder Willem II, waarbij Jacob de Witt, de vader van de broers, de toenmalige burgemeester van Dordrecht, gevangen gezet werd, met het 'Eeuwig Edict' het stadhouderschap afgeschaft.

De andere 6 provincies waren niet zo ver gegaan, maar hadden wel met dit Edict afgesproken dat het Stadhouderschap niet te verenigen was met positie van Kapitein-generaal.

De zoon van Willem II, Willem III, wil beide functies weer bekleden en wordt in dit streven gesteund door de Orangisten. Hier op de foto de prins op Cello, terwijl Cornelis de Witt, hier nog in goeden doen, vriendelijk toekijkt...

De Orangisten verspreiden pamfletten waarin de Staten Generaal en als verpersoonlijking daarvan de gebroeders de Witt, de schuld krijgt van alles. Zij vergaderen alleen maar en doen niks. Deze campagne slaat aan en het volk roept om een sterke man, Willem van Oranje.

Pamfletten en spotprenten tegen de gebroeders de Witt, die hier als duivels de Nederlandse leeuw in de Hollandse tuin aanvallen

De hetze wordt steeds sterker. In juni wordt een aanslag gepleegd op Johan de Witt, terwijl hij daar nog van aan het herstellen is wordt Cornelis beschuldigd van verraad en vastgezet in de Gevangenispoort in Den Haag.

Hij zou een aanslag op Willem III beraamd hebben. Ondanks martelingen op de pijnbank (zeer ongebruikelijk voor iemand van zijn statuut) bekend hij niet en aangezien iemand die niet bekend heeft in die tijd niet schuldig bevonden kon worden, wordt uiteindelijk gevonnisd dat hij van al zijn functies ontheven wordt en verbannen uit de republiek.

Zijn broer Johan komt naar de gevangenis en wil hem meenemen, maar bij hun vertrek worden beide broers door de opgehitste, dronken schutterij geslagen, getrapt, gestoken, beschoten; vermoord.

Het door pamfletten opgetrommelde volk helpt het karwei af te maken; een ware lynchpartij volgt, de beide broers worden naakt ondersteboven op het 'Groene zoodje', de gerechtsplaats, opgeknoopt aan de wipgalg.

De lijken worden opengereten, lichaamsdelen worden afgesneden, opgegeten, aan de hond gegeven of verkocht aan goeude burgers die met de koets op het spektakel afkomen.

Door de leider van de schutterij worden de harten van de broers uitgesneden om aan de rechters te brengen.

Deze beroemde plaat maakte Jan de Baen, die hen ook in hun glorie schilderde, van de lynchpartij.

Pfff...voorwaar geen luchtig verhaal om een Rockopera van te maken. De Tafel van Vijf deed dat geweldig. Met tekst en zang wordt het verhaal verteld, soms toegelicht door teksten en projecties op de achterwand.

Het verhaal wordt persoonlijker gemaakt door de knecht van Cornelis, Henk, verliefd te laten worden op Gijsje, een aanhanger van de prins. Hierdoor komt Henk in hevige tweestrijd.

Bijzonder is hoe popmuziek afgewisseld wordt met muziek uit de tijd van de De Witt's, lamento's door oorlogsweduwen, een dreigend Dies Irae en smekend requiem tijdens de moord, prachtig gezongen door de Artez-studenten. De manier waarop de gruwelijke moord verbeeld wordt is spannend en smaakvol.

Bijzonder aan de voorstelling is ook dat Johan, één van de hoofdpersonen in het drama, geen personage in het stuk is. Nu wordt de strijd toegespitst op twee personen, Cornelis en de Prins, die dus ondertussen ook nog prachtig cello speelt.

Ik vond het een aangrijpende, ontroerende voorstelling, waarbij, enige minpuntje, de tekst van de zang niet altijd te verstaan was door te harde muziek.

De voorstelling is ook door zo'n 1000 VO-leerlingen uit Dordrecht gezien. Helaas had ik op het moment van schrijven van dit essay nog geen reactie van de jongeren op het stuk gehoord. Maar ik vond dat op een heel aansprekende manier het gruwelijke verhaal verteld werd.

Ik kan me niet voorstellen dat mensen die het gezien hebben, na afloop nog kunnen zeggen dat geschiedenis saai is. Dit laatste voorbeeld, evenals de eerder genoemde twee, sterken mij in de mening dat er meer dan genoeg drama zit in Dordrecht en de Drechtsteden!

Bronnen

Syllabus Cursus Dordtologie

Wikipedia

<http://archive.today/UkXc9/image>

<https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/SK-A-3147-B>

<http://www.madeleenbloemendaal.nl/zwemmen-waar-het-stroomt/>

Programmaboekje de Waterman, Muziektheater Hollands Diep, Dordrecht

Arthur van Schendel, Drie Hollandse romans. *De waterman, Een Hollands drama, De grauwe vogels*. Bezorgd door Hans Anten, Wilbert Smulders en Joke van der Wiel. Amsterdam 2010

De negentiende eeuw in De Waterman van Arthur van Schendel, Tekst van het openingscollege van de subfaculteit der Nederlandse taal- en letterkunde op 29 augustus 1983. Margaretha H. Schenkeveld

Voortgang. Jaargang 4. Stichting Neerlandistiek VU, Amsterdam 1983

Van Schendels Waterman: feit en fictie, *J.J. Oversteegen*

Merlyn. Jaargang 3. Polak & Van Gennep, Amsterdam 1965

<http://www.swaen.org/geschiedenis%20zwijndrecht/bijz.perioden/nieuwlichters.htm>

De Kombinatie, editie Zwijndrecht, 16 juli 2013

WWW.Delpher.nl Het nieuws van den dag: kleine courant 04-10-1903, De Zwijndrechtse Nieuwlichters

http://www.refdag.nl/kerkplein/kerknieuws/tegen_het_zwartberoekte_stompje_1_293062

Lezing De Witt Weekend, *De Witt contra Oranje: Alles of Niets*, Luc Panhuysen

<http://www.tafelvanvijf.nl/app/webroot/dewittoforanje/>, met ook filmpjes over de productie

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jan_de_Baen-De_lijken_van_de_gebroeders_de_Witt.jpg

Verantwoording foto's:

Rob van Herwaarden, theaterfotografie maakte alle foto's van de voorstellingen *Zwemmen waar het stroomt* en *De Waterman*. <http://www.vanherwaarden-fotografie.nl/home/1>

De foto's van de voorstelling *De Witt of Oranje*, en verder van de gebroeders de Witt zijn door mijzelf gemaakt.